

Naplójegyzetek, 1967–1980

(Részletek)

1967. XI. 17.

Elmekórtant olvasva: *Egészséges állapotban csak egy részét tudjuk megélni az igazságnak.*

Az emberben genetikailag kódolt a vágy, hogy kilépjen a merev dimenziók kötöttségeiből, az egészségéből, a normális fizikai viszonyokból. A vágy, hogy egyszerre tudja vizsgálni a teret annak teljes kiterjedésében, hogy mindenhol létezni tudjon benne, minden testrészével más-más pontban. A vágy, hogy hallja a tárgyak rezgéseit, a gyomrából eredő hangokat, hogy lássa a jeleneteket a falakon, az ablakokban, de főként az, hogy egy fergeteges, színpompás látványként, történelmi cirkusz forrásaként meg tudja élni a saját testét, a teljes lényét.

Egy pillanat alatt megfogom a rémisztő gondolat, hogy csupán kétlépésnyire áll az ablaktól, a tizedik emeleten, mindössze egyetlen kézmozdulatra a késtől, vagy egyetlen fejmozdulatra a faltól. Hogy még ezekre sincs szükség, elég, ha csak kiszúrod a szemet egy ceruzával, vagy a saját ujjaddal, hogy minden egyes tárgy, minden apró mozdulat a halál, vagy egy kibírhatatlan fájdalom, vagy csonkítás egy-egy lehetséges oka. És ettől még rémisztőbb az a gondolat, hogy rajtad kívül, a tudatodon, az önkontrollodon, az akaratodon kívül bármelyik pillanatban kipattanhat a halál csírája...

Televízió. Amikor megnyomjuk a gombot, hirtelen felvillan a tér, a kép, majd villámgyorsan zsugorodni kezd, elalszik a fény, eltűnik egy felvillanó pontban, ami egyetlen pillanatban kimerevedik, majd elillan, egy szikravillanás, visszafelé nézve, mint amikor az idő/a film visszafelé pereg. Megnyomod a gombot, de a kép nem tűnik el. Viszont még valami történt. Nem zajlik tovább az esemény, a kép.

Megmerevedett abban a gombnyomás előtti utolsó mozdulatban. Megkövült kép, egy fénykép, az idő. És a személy kimondja az utolsó hangot, az utolsó betűt. Egy a-t, vagy egy r-t. A szoba sípol ettől az egyetlen hangtól, a beszélő nyitott szájától, amiből végeláthatatlanul zúg ez a rettenetes, rimánkodó hang. Felhangosíthatod, lehalkíthatod, de nem múlik el, mint ahogy a kép sem – amit világosíthatsz, sötétíthetsz, de kitörölni nem tudod. Ha újra bekapcsolod a tévét, a kísérteties képek eltűnnek, a nő egy pontban áll, és fokozatosan fakul a színe, miközben egy újabb mozdulat tör át rajta, összefonódik vele, egy új kép, ami hirtelen megjelent valahonnan, megtörve, aminek semmi köze az előzőhöz, és ha megpróbálsz eloltani, minden meg fog ismétlődni, és így fog megjelenni a szobádban egy selejtes lény és egy halott hang...

A kép hirtelen megváltozik. Az összezsugorodásra és a sötétedésre való törekvés.

Televízió. (Adalék az előző jegyzethez.)

A férfinak, a főhősnek (nyugdíjas) nincs élete, míg el nem kezdődik a tévéműsor. Ha délután kezdődik, ebéd után, akkor addig le-föl sétál a házban, az utcákon, mint egy holdkóros. Semmi sem történik vele, semmire sem gondol, nem is tud, nem is képes gondolkodni. Alig van tudatában saját magának is. A műsort (bármilyen műsorról is legyen szó, bármiről is szóljon, mindegy, ért-e hozzá, vagy sem), mint a nap kezdetét, szertartással várja. Vécére megy, kezet mos, fel-frissül, helyére tesz mindent, megigazítja a széket, a hamutartót, a cigarettáját, a kávé, s kezdés előtt néhány perccel már a foteljében ül, minden a helyén van, és várja a műsor kezdetét, valamiféle feszült és magasztos érzéssel, mintha egy tervekkel és történésekkel teli új nap kezdődne épp. A néhány délutáni és esti óra számára egy fárasztó, teljes nap. Elcsigázottan tér nyugovóra, de azelőtt még figyelmesen áttanulmányozza a holnapi tévéműsort (már a reggeli műsort is), úgy tervezgeti a másnapot, mint egy felettébb elfoglalt ember. „Holnap tévézünk, dolgozunk, tanulunk.” Fennhangon olvassa a műsort, majd magában olvas tovább, pontosan ismételtet néhány dolgot, felmondja a leckéjét. Majd aludni megy, hogy holnap pihenten, munkára készen végezhesse a mindennapi teendőit, hogy élhesse tovább a saját életét.

A nő: tévéműsor mint horoszkóp (heti és napi bontásban). Jólás, szerencsejáték, szellemidézés. Mindenkit név szerint ismer, a bemondót, a színészeket. Állandó várakozás. A műsor vége felé már a közvetkezőn gondolkodik.

A nő munkavégzésként, kötelességgként, a dolgaként, az életeként értelmezte a tévénezést.

Az idő a tévéműsor szerint múlt, onnan tudta, hogy hány óra van stb. Ha a műsor rövidebb volt, akkor a napja is rövidült.

Áramkorlátozás. *Szünet.*

*

1967. XI. 21.

Ami a képernyőn zajlik, az a történelem, és rajtunk kívül létezik, számunkra hozzáférhetetlen, és ezért részben irreleváns. Majd egyszerre az ember beleavatkozik ebbe a történelembe is, hirtelen elhiszi, hogy személyes, privát kérdésétől, beavatkozásától, részvételétől a világ a feje tetejére áll, hogy legalább egy milliméternyit letér majd elérhetetlen, bejáródott útvonalról, eltér rendjétől.

És mindig valamiért különösen nehezebb esett egyedül néznie a tévét. Olyankor idegesnek, gyengének érezte magát. Egyensúlyra és büntársakra áhítozott. Olykor a televízió urának érezte magát, tehát a világ, a történelem urának, mivel bármikor ki tudta kapcsolni azt. Azonban, hogy ilyenkor nyugtalanság kerítette hatalmába, mintha a meghívott vendégek előtt becsukná az ajtót. Amikor kikapcsolta a tévét, és a kép hirtelen zsugorodni és sötétülni kezdett, büntudatot érzett, és időnként úgy tűnt neki, mintha az egész műsor a szobájában csak miatta létezne, és udvariasságból köteles figyelmet szentelni neki. Egy másik pillanatban viszont mindennek a fordítottját érezte: hogy ezek az emberek ott a képernyőn a saját életüket élik, forgatják a történelem kerekét, hogy nagy hatalommal bírnak, hogy megadatott nekik a *szó* (amit mindenki hall), mint magának az Istennek, és ő csak egy kulcslyukon figyelte ezt a világot, amit ráerőszakolnak, ami bizonyos értelemben igazgatja őt, ám mégis jelentéktelen számára, nem érdekli, teljesen idegennek érzi.

Kérdéseket tesz fel bármivel kapcsolatban, kapkodva, attól fél, nehogy lemaradjon, nehogy késő legyen, és az ő kérdése már ne jusson sorra. Rettenetesen nagy (és leplezett) izgalommal követi a műsort, a fiatalembert, aki kis cetlikon újabb és újabb kérdéseket hoz be a stúdióba, aggódik a saját cetlije miatt: jól megfogalmazta-e, helyesen írta-e, amit kérdezni akart – annak ellenére, hogy ez akkor, abban a pillanatban igen kevésbé volt fontos neki (vagy mégis?!), most viszont úgy tűnik, hogy fontos – hogy pontosan azt, és csak azt szeretné kérdezni, amit leírt. Megkísérli megelőzni az esetet, kicselezni a

sorsot, hogy kitalálhassa, melyik lehet az ő cetlije (kérdése), mintha a saját sorsát húzná ki (vagy egy olyan vizsgakérdést, amin a teljes eddigi életének igyekezete múlik). Majd végre Šćekić felolvassa az ő kérdését is, a személyes adataival együtt (amikor a telefonban megadta az adatait, mintha tétovázott volna kicsit, arra várt, hogy a vonal másik oldalán lévő hang külön megkérdezze tőle, de azért tartva attól, hogy ezt mégsem teszi meg, hogy – megköszön mindent és leteszi a kagylót, és névtelen marad, ám ő gyorsan bementa a nevét [a közép-ső betűvel együtt], majd a lakcímét, pontosan: az utcát, a házszámot, az emeletet [sőt még a személyi igazolványának a számát is]).

Šćekić: Zarić elvtárs (N) nem hangsúlyozta ki, hogy kinek szánta a kérdést. Az ember (N) hangosan beszél a tévéhez: „az elnöknek, az elnöknek!”, érzi, hogy leértékelték, az válaszolja meg, aki nem annyira jelentős személy. Megpróbálja elkapni Šćekić tekintetét, hogy sügjön neki, az arca görcsbe rándul, ropogtatja az ujjait, megint fússon-e a szomszédért, telefonáljon-e a műsorba. El fog késni, nem fogják megvárni, ők azt hiszik, hogy neki mindegy, hogy ki válaszol majd az ő kérdésére. Elmulasztotta a legfontosabbat, és egyébként is, a neve ezentúl határozottan (megváltoztathatatlanul) a gyáva bizonytalanság szinonimájává vált, mindent veszélybe hozott ezáltal, a fellépését, a tekintélyét, a határozottságát, mindent. Teljesen más hangzása lett a nevének, amitől a személyisége is megváltozott.

Az alelnök (vagy a II. személy) válaszolni kezd. Előzőleg megismételteti a kérdést Šćekićtyel, és az ismétlés által Zarićnak (N) úgy tűnik, mintha vesztett volna értékéből a kérdés, mintha hirtelen elidegenedett volna tőle, már nem is az ő kérdése, most már bárkié lehet, akár épp Šćekić is, és közben az alelnök is, válaszadása közben, Šćekićre néz. Azzal a megszokott fordulattal kezdi a válaszát, hogy „ez egy érdekes kérdés”.

Másrészt Zarić valahogy érzi hatalmának erejét, valamiféle néma, de tolakodó jelenléte a képernyőn lévő szereplők között, sőt, a rájuk gyakorolt saját (pillanatnyi) hatalmát és erejét, aminek ők nincsenek is tudatában, ezért is mellőzik. A nevét mégis kimondták, ezrek hallották, és e két egymásnak ellentmondó érzés miatt vívódik most. Ő alig figyeli a választ, a válasz (jelenleg) a kezdettől fogva nem érdekelte, a választ fejből tudta, a lényeg, hogy a kérdés elhangzott, még hozzá az ő kérdése, és nem másé. A válaszhoz már semmi köze, a lényeg, hogy ő a kihívó, aki ügyesen szerepelt. Az a fontos, hogy tetének következményei vannak, teljesen mellékes, hogy ezek milyen

következmények. A lényeg, hogy belekezdjen valamibe, ha nem is a tettek terén, de legalább szóban.

És amíg az alelnök beszél, Zarić (N) feláll és kimegy a szobából. Nem kapcsolja ki a televíziót (egyszerűen nincs miért, és egyébként is nevetlenség lenne), csak kimegy, és résnyire nyitva hagyja maga mögött az ajtót.

*

1967. XII. 22.

Az elbeszélésekhez szolgáló összes ötletem pamfletszerű, az utóbbi időben legalábbis mindegyiknek egy kép, egy szituáció a központi eleme vagy egyfajta feloldása, ami vagy ellentmondásos vagy elfajult, embertelen stb., amihez egy bizonyos crescendo vezet, az effektusok fokozatos erősödése, és utána széthullás, fanfárok, és mindez azért, hogy hosszú távon bebizonyosodjon valamiféle eleve rögzült alapgondolat, valamilyen tiltakozás. Teljesen rabul ejt ez a képlet, ez a központi kép, ami körül forog minden, ugyanakkor eszembe ötlük az Életrajz is és minden újdonsült gondolat, struktúra szempontjából, arra hasonlít. Mindegyik történet nagyon egyszerű, elcsépelet zenei frázis. Adott egy furcsa, kezdetleges szituáció, vagy egy elváltozott psziché, rövid előtörténetként és szöveggörnyezetként, ezért a téma így egyfajta ferde szemszögből nézve bukkan fel, majd a téma hangsúlyozása, leírása és illusztrációja következik. Az új körülmények között (a szereplő mellett), az elbeszélésbe valamilyen jelképes tárgyat is bele kell szőni (életrajzok, az átváltozás súlyát hordozó autó, vagy megsokszorozódás), adott esetben még néhány személy, azaz antiszemély, ami szintén hatással van, végzetessége, egy felsőbb erő által vezetve (legalábbis a személy szempontjából) – a hősök között kialakul valamiféle konfliktusszerűség (a jelképes tárggyal kapcsolatban), majd a konfliktus kitör, szétrobban (hogy ne mondjam, megoldódik), a személyiség javára (természetesen) fejlődik, meghatározza, átéli utolsó végzetes átalakulását, tehát meghal (legalábbis lelkileg), habár az ő halála mindig kétes, valótlan, sohasem teljesen világos, teljesen emberi – és ennyi az egész.

Az a kellemetlen az egészben, hogy eddig sosem próbáltam eltávolodni ettől a képlettől, minden egyes apró ötletet, gondolatot, képet megpróbálok ebbe beletömni, áthúzni rajta és megoldani a bevett ritmus vagy mechanizmus által. Semmit sem kutatok, a könnyebb utat választom azon ellenállhatatlan vágy által vezérelve, hogy csak

írhasak, és hogy az az írás azért jó is legyen, fejet hajtok e szokásom előtt, amit az eddigi, mindössze két elbeszélésem megalkotása során alakítottam ki.

Meg tudok-e szabadulni ettől szabad akaratommal, vagy csak nagy munka árán, magamat írva le e képlet által, amivel könnyíteni szeretnék a munkámon.

*

1967. XII. 28.

Ötlet: Minden reggel kimerülten és erőtllenül kelek fel, az álom nélküli alvás másnaposságának szédületében, rosszul érzem magam. Ahhoz, hogy fel tudjak kelni, észhez tudjak térni, megfelelő mennyiségű erőt tudjak meríteni a naphoz, az ébredés folyamán átélem saját halálomat; minden alkalommal egy másik halált, attól kezdve, amit gondolataimban az elejétől a végéig leírok – a saját halálom képéig és a halálom későbbi kinyilvánításáig, a családom gyászolásáig stb. (a sajnálat, a részvét érzésének szüksége). Az álom kárpótol. Mivel álmaimban nem tudok megszabadulni traumáimtól, félelmeimtől, ezért (tudatosan) átélem őket, ébren megálmodom, amitől kitisztulok és erőt tudok meríteni az napi aktivitásaimhoz. A halállal kapcsolatos átélések némelyikét megismétlem (mivel már kihasználtam a teljes készletet), némelyiket gyakrabban, másokat ritkábban, drámaiságuktól függően, a fel nem használtakat (az ismétlődőket, amikből egyre kevesebb van) tökéletesítem, kidolgozom, új részletekkel gazdagítom, javítok a régieken, amikre hibátlanul emlékszem, kidolgozok egy teljes (szóbeli) művészi alkotást a saját halálomról.

Egyik reggel arra ébredek, hogy a halálomról szóló történet, a már legkisebb részletekig kibővített, a hibátlanul kidolgozott, a megmerevedett, olyan szinten tökéletes, hogy abba már egy új szó, egy új gondolat sem fér bele (mert már kialakította saját szabályszerűségeit), egyszerűen nem jelenik meg; mintha *teljesen elfelejtődött volna*, kimerültnék érzem magamat, nem tudok észhez térni, nem tudok annyi erőt szerezni, hogy ki tudjak lépni e félig alvó állapotomból, e szörnyű félálomból, s érzem, ahogy a kimerültség nő, ahogy egyre természetesebbé válik, miközben a rettenetes fojtogat, mert nem jut eszembe egyetlen történetem sem. A fejem üres, egyetlen más gondolat sem tudja ezt helyettesíteni. Majd ugyanebben a pillanatban hinni kezdem, hogy most ez a halál előjele, nincs egyetlen gondolatom sem a halálról, amiket az előző napokban

szerkesztgettem, s a gondolatok hiánya miatt gyengülni kezdek, ki-
merülök, és a halál, amit olyan sokáig emésztgettem, hirtelen ereje
teljében, bosszúállóan a testembe áll.

Mivel nem jön egyetlen halálos történet sem, végig azt hiszem,
hogy igazából fel sem ébredtem még, hogy ez még mindig az előbbi
álom és ébrenlét keveréke.

A halál előjeleként értelmezve, hirtelen teljesen kiürülve e reg-
geli álmok hiányában, valóban öngyilkosságot követek el, méghozzá
nagyon egyszerűen, annak tudatában, hogy az előbbi egy bonyolult
irodalom része, ez pedig egy valós tett, ami saját előszava és drámai
fordulatai nélkül pereg, rémes egyszerűségében, mereven és határo-
zottan.

*

1968. I. 15.

Az elbeszélések lehetséges formáiról. Úgy tűnik, hogy egy köz-
ponti folyamat, elválkozás, metamorfózis miatt féloldalt nyit fogok aka-
ratlanul elfecseirelni, két szót legalábbis, többnyire leírót, körülíró,
ami be kell vezessen a történet hangulatába, aminek le kell írnia egy
adott kört a cselekménymag körül. Az egyik ilyen lehetséges forma a
„fotográfiából”. Talán. Alámerülni *egyetlenegy cselekmény* mélységei-
ben, amely főként mechanikus, s ami ismétlődik, ami a saját határai-
val együtt sem nyújt s nem is mutat semmi különösét. Mindezt *in*
mediis res, majd koncentrikus körökben bővíteni, valójában beleesni,
mint kő a vízbe, váratlanul, felkészülés és magyarázat nélkül. Van a
cselekmény képe, ami látszólag nyugodt állapotban van, vagy lerakódik
bizonyos törvényszerűségek szerint, s másrészt van a szubjektum, il-
letve a szubjektumok, pontosabban a tudat, ami behatol a cselekmény
képébe, elhomályosítja a tükörképet, és váratlan képek sorozatának
terjedését idézi elő.

Az elbeszélés tárgya nem lehet egy hamutálca, ahogy Csehov ígér-
te, hanem csakis valamilyen történés lehet ezzel a hamutálccával kap-
csolatban. A hamutál, míg nyugvó állapotban van, gyakorlatilag nem
létezik (legalábbis a történet szempontjából nem), nincs saját ideje.
Nincs történelme, ha nem tükröződik, ha nem jelenik meg a moz-
gás a történés pillanatában. A történet előtt és után nyugvó állapot
van (amennyiben dolgokról vagy tárgyokról beszélünk), egy bizonyos
metaforikus, időn kívüli realitása a tárgynak. Csak a történés tudja
kitölteni az időt, értelmet kölcsönözni neki. Példa, talán a „történet

elejének” nevezhetnénk: egy környék vagy egy tárgy részletes leírása, az időtlenség sugallatával. De ide tartozik a személyiség is, ami a tárgyakkal egyenrangú. Habár annak van saját belső ideje. A dolgokban és a személyekben létezik egyfajta, a cselekvés kezdete előtti felkészülés, feszültség. Majd lejátszódik a cselekmény. A cselekmény így szól: a kéz az arc és a haj magasságába emelkedik, egy tárgy át-helyeződik, egy cigaretta meggyullad, lapoznak egyet a könyvben. A cselekvés elkezdődött, és azonnal be is fejeződött.

Ámde – ez a mozgás csak a látható világ mozgása, az imént már említettem, hogy létezik egy állandó belső mozgás, mind az élő, mind az élettelen dimenzióban. Akkor vajon ezek szerint a tárgyak és a dolgok nyugalmi állapota (nyilván abban az esetben, ha cselekvés-ként vagy történés-ként íródott, vagy derítették ki) szintén a történet részét képezi-e?! Létezik a térben való mozgás – az értelem belső, molekuláris szintű mozgása, és létezik a feszültség, a külső és a belső nyomás, a kohéziós erő közötti egyensúly felállításának feszültsége.

Ebben az esetben az elbeszélés a tudat vagy a mozgás bármely külső megnyilvánulási ráhatásának ideje lenne a tárgyak és az élő-lények látszólagos nyugvó állapotára, valós belső nyugtalanságukra, valamely belső mozgás felnagyítására, ami önnön túláradása, egyensúlyvesztése folyamán saját kereteiből tör ki. *Voltaképpen a kétféle történet (mozgás) viszonya.* Ez lenne egy a lehetőségek közül.

*

1968. I. 23.

Az „asztigmatizmus” koncepciója mellett a következő változatok is lehetségesek:

a) az emberek száma nő csak, megkettőződik, míg a dolgok száma nem változik;

b) hogy csak napról napra tűnnek el bizonyos dolgok a családból, az irodából, a gyárból stb.

c) hogy asztigmatikus jelenség történjen az emberekkel és a dolgokkal szemben, de hogy ne jöjjön létre a valós megkettőződésük, hanem csak úgy nyíljanak meg előttem, mint egy ajtó, és akadályozzák meg az emberekkel való közvetlen kapcsolattartásomat, illetve a dolgok használatát.

*

Minden rövidebb vagy hosszabb időszaknak megvannak a saját varázsigéi, amelyek vagy terápiászerűen hatnak az általános pszichózisra, vagy jelszavakként élnek a privát vagy a hivatalos életben, esetleg olyan erővel vannak felruházva, amelytől minden dolgot meg tudnak oldani, meghatározni és a helyére tenni. Legtöbbször az, aki kimondja ezeket a szavakat, úgy tesz, mint Aladdin, szellemet hív a csodalámpából, voltaképpen pont ezek azok a szavak, a „Szezám, tárulj!”-féle varázsigék egy adott társadalmon belül, egy kommunikáció legfontosabb és általában hamis elemei. Legtöbbször már nincs mögöttük tartalom, de valamiféle szent konvenciók alakjában fennmaradnak, és nagy árat fizet érte az, aki kétség vagy el nem ismerés által veszélyezteti ezeket: „társadalmi és gazdasági reform”, „munkás öngazgatás”, „önigazgatási viszonyok”, „integráció” és hasonlók.

Elméleti szempontból ezek intakt, szent fordulatok, senki sem vonja kétségbe igazságértéküket, fenntarthatóságukat, értelmüket; ezzel szemben a gyakorlatot éri a kritika. Az idő múlásával aztán a fejlődés dialektikája, különböző specifikumok stb. által ezek a jelszavak megváltoznak, majd elvész a szentnek hitt valamikori értékük is, és így a végtelenségig. Ezt bizonyítja megannyi történelmi példa, szlogen... tabu, zászló, cég.

Mindezekből mára főként a cégelnevezések maradtak csak – Testvériség–egység üzlet, Budúcnost gyár. Ezzel szemben jelenleg nem a jövőnek, inkább a „jelennek”, a „valóságnak” élünk.